

Sobór Borysa i Gleba w Czernihowie (1120-1123)

Agnieszka Gronek, Uniwersytet Jagielloński

Series Byzantina, 15, 2022

Sobór Borysa i Gleba w Czernihowie został wzniesiony z fundacji księcia Dawida (?–1123), syna Światosława, wnuka Jarosława Mądrego. Był on księciem perejesławskim (1073—1076), muromskim (1076—1093), smoleńskim (1093—1095; 1096—1097), nowogrodzkim (1094—1095) i czernihowskim (1097—1123). Po śmierci został pochowany w wybudowanym przez siebie soborze i zaliczony do grona świętych prawosławnych. Sobór Borysa i Gleba jest wzniesiony na północny zachód od soboru Przemienienia Pańskiego. Pomiędzy oboma budynkami znajdowały się dwa murowane i bogato zdobione książęce pałace z XI i XII wieku.

1. Sobór Borysa i Gleba w Czernihowie, XII w., widok od strony południowej

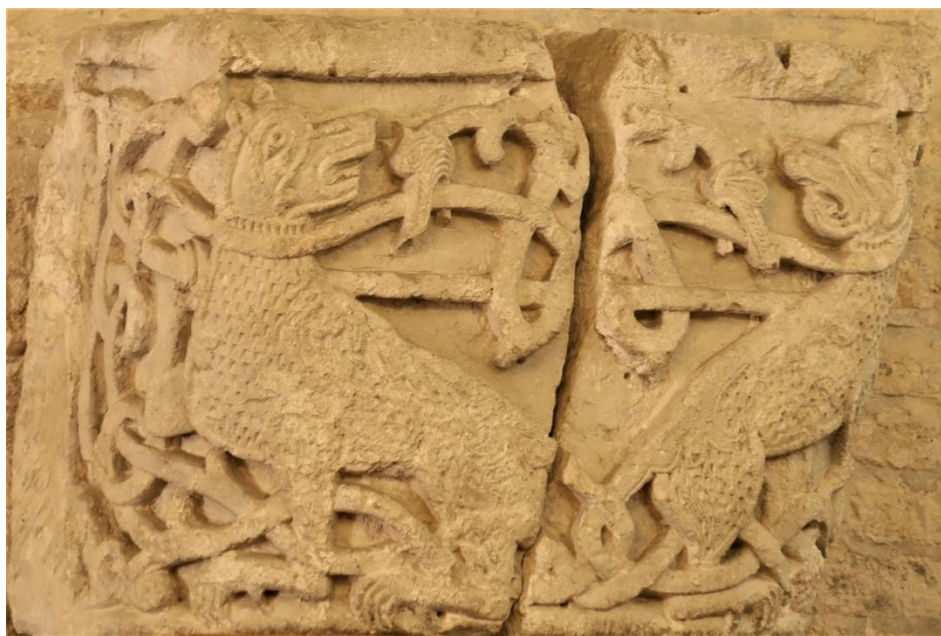
Sobór jest budowlą krzyżowo-kopułową, trójnawową, sześćofilarową z trzema absydami od wschodu i kopułą na wysokim bębnie na skrzyżowaniu nawy głównej i transeptu. Nad narteksem i nawami bocznymi znajdują się emporry, na które wiodą wąskie schody w zewnętrznej ścianie zachodniej. Jest to typ budowli zapoczątkowany przez kijowskie monasterskie świątynie: Zaśnięcia Bogurodzicy w Ławrze Pieczarskiej i Św. Michała Archaniola o Złoty Kopułach i był on często naśladowany przez budowniczych ruskich w wiekach XII i XIII. Od strony zachodniej, północnej i południowej główny korpus otaczało jednokondygnacyjne obejście. Ściany wzniesione są z cegieł wykonanych z białego kaolinu, ułożonych w równe rzędy. Jest to technika budowlana nowa, zastępująca bizantyńską (*opus mixtum* z warstwą cofniętą), typową dla wieku XI.

2. Relief zoomorficzny w soborze Borysa i Gleba w Czernihowie, XII w.

W czernihowskiej cerkwi wschodnia forma architektoniczna łączy się z detalem charakterystycznym dla sztuki romańskiej. Ściany zewnętrzne artykułowane są ogromnymi

półkolumnami, zdobione arkadowymi fryzami, przeprute uskokowymi oknami i portalami. Półkolumny o wysokości ścian zwieńczone są kapitelami z białego kamienia, pokrytymi reliefowym ornamentem zoomorficznym. Rzeźby architektoniczne w białym kamieniu są unikatowe w cerkwiach na początku wieku XII, później znane są w dziełach wykonanych przez zachodnich majstrów w księstwach Włodzimiersko-Suzdalskim i Halickim. W czasie badań archeologicznych znaleziono wiele elementów dawnego wystroju, dzięki czemu wiadomo, że w średniowieczu podłogi wyłożone były płytami z łupka wydobywanego w Owruczu, a poniżej kopuły płytą mozaikową z motywem *omfalusa*, oznaczającym pępek świata. Ściany były pokryte freskami i znajdowały się w nich liczne nisze, w tym w zachodniej części po trzy większe w ścianach północnej i południowej na pochówki książęce.

3. Relief zoomorficzny w soborze Borysa i Gleba w Czernihowie, XII w.

Świątynia była kilkakrotnie przebudowywana, zmieniała się kształt kopuły, zniknęły absydy wschodnie, półokrągłe szczyty (*zakomary*) zastąpiono trójkątnymi, niski przedsionek od zachodu zastąpiono dwukondygnacyjną ośmiokątną wieżą zwieńczoną kopułą. Odbudowa soboru po zniszczeniach w czasie drugiej wojny światowej w latach 1947-1970 miała na celu przywrócenie jego pierwotnego, średniowiecznego wyglądu.

4. Płyta mozaikowa z motywem omfalusa w soborze Borysa i Gleba w Czernihowie, XII w.

Niestety niewiele zachowało się elementów dawnego wystroju wnętrza. W czasie pożaru w 1611 roku został zniszczony cały drewniany sprzęt i części drewnianej konstrukcji, a także malowidła ścienna. Do najcenniejszych zabytków pochodzących z tej świątyni są tzw. Wrota Mazepy, czyli srebrne wrota królewskie ikonostasu ufundowane w 1701 roku przez Iwana Mazepę, a wykonaną przez augsburskiego jubilera, Filipa Jakuba Drentwetta IV. Wykonane w stylu barokowym ukazują wśród wijących się liści akantu, wyłaniające się z kielichów kwiatowych wizerunki czterech ewangelistów, świętych Borysa i Gleba, oraz spoczywających w dole Jessego i króla Dawida.

5. Philipp Jacob Drentwett IV, wrota królewskie w soborze Borysa i Gleba w Czernihowie,
1701 r.

Ponadto, w górnej partii kompozycji znajdują się małe figurki Bogurodzicy i Archanioła Gabriela, tworzących tradycyjny w programach ikonostasu temat *Zwiastowania*, a na słupku w dole wrót herb Mazepy, następnie popiersia dziesięciu królów żydowskich, przedstawiających rodowód Chrystusa, a na samej górze Zbawiciel w glorii. Wysoki poziom artystyczny dzieła każe zaliczyć je do arcydzieł sztuki jubilerskiej. Są one eksponowane we wnętrzu świątyni. Sobór jest częścią rezerwatu architektoniczno-historycznego, prowadzone są starania o wpisanie go na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

а

Bibliografia

В. Д. Віроцький, *Храми Чернігова*, Київ 1998

Ю.С. Асєєв, *Джерела. Мистецтво Київської Русі*, Київ 1980

Історія української архітектури, ed. В. Тимофієнко, Київ 2003

Д. П. Крвавич, В. А. Овсїйчук, С. О. Черепанова, *Українське мистецтво*, Львів 2004